

УДК 94(477) «20»

DOI: 10.30840/2413-7065.3(84).2022.264990

СТАВЛЕННЯ РОСІЙСЬКИХ АГРЕСОРІВ ТА ЇХ ПРОКСІ ДО ВІРУЮЧИХ РІЗНИХ КОНФЕСІЙ В УКРАЇНІ (2014–2022)

Оксана ВИСОВЕНЬ

orcid.org/0000-0002-0061-2301

доктор історичних наук, доцент,

науковий співробітник відділу військово-патріотичного виховання НДІУ

Юрій ФІГУРНИЙ

orcid.org/0000-0002-6463-0920

кандидат історичних наук, завідувач відділу української етнології НДІУ

Анотація. Стаття присвячена аналізу ставлення російських агресорів та їх проксі до релігійних громад України у 2014–2022 рр. Встановлено, що за своєю сутністю «руський мир» – це неоімперська геополітична ідеологічна доктрина, спрямована на теоретичне обґрунтування та практичне відновлення «великої історичної Росії» у кордонах Російської імперії на вершині її могутності у 1914 р. Виявлено, що за допомогою «руського мира», важливої «м'якої сили» Кремля, Росія спочатку планувала опанувати ментальний простір України й мізки її громадян, а потім, у разі нагальної потреби, ввести свої війська й остаточно приєднати цю територію до складу своєї держави. Показано, що Російська Православна Церква відігравала важливу роль у неоімперських планах Росії, оскільки вона виступала активним провайдером «руського мира» у духовний, політичний, культурний і гуманітарний простір України, а за допомогою своєї філії – Української Православної Церкви Московського Патріархату – активно створювала загрози й перешкоди консолідації українського суспільства, цим самим руйнуючи духовно-практичні підвалини об'єднавчих процесів в Україні. Обґрунтовано, що неозолошена війна Росії проти України й українців, яка розпочалася у 2014 р., та тимчасова окупація нею значної частини українських територій стали справжнім випробуванням для Української держави та її громадян й жахливою трагедією для віруючих усіх конфесій. Визначено головну причину ненависті щодо релігійних громад з боку російсько-терористичних угруповань на тимчасово окупованих територіях, яка полягає у тому, що окупанти визнають лише одну релігійну організацію легітимною, а саме Російську Православну Церкву та її невід'ємну частину – Українську Православну Церкву Московського Патріархату, всі інші релігійні конфесії є незаконними й ворожими і тому вони мають бути ліквідовані. Висвітлено приклади злочинів проти людяності, скоєні російсько-терористичними військами на тимчасово окупованих ворогом територіях України щодо релігійних громад.

Ключові слова: Україна; неоголошена російсько-українська гібридна війна; релігійні громади; Російська Федерація; «руський мир»; Російська Православна Церква.

ATTITUDE OF RUSSIAN AGGRESSORS AND THEIR SUPPORTERS TO BELIEVERS OF DIFFERENT FAITHS IN UKRAINE (2014–2022)

Oksana VYSOVEN

Doctor of Historical Sciences, associate professor,

research fellow of the Department of Military and Patriotic Education of RIUS

Yurii FIHURNYI

Candidate of Historical Sciences, Head of Ukrainian Ethnology Department of RIUS

© Висовень О., Фігурний Ю.

Annotation. *The article is devoted to the analysis of the attitude of the Russian aggressors and their proxies to the religious communities of Ukraine in 2014–2022. It has been established that in its essence «Russian World» is a neo-imperial geopolitical ideological doctrine aimed at theoretical justification and practical restoration of «great historical Russia» in the borders of the Russian Empire at the peak of its power in 1914. It turned out that with the help of the «Russian world», an important «soft power» of the Kremlin, Russia first planned to take over the mental space of Ukraine and the brains of its citizens, and then, in case of urgent need, to enter its troops and finally annex this territory to their state. It is shown that the Russian Orthodox Church played an important role in the neo-imperial plans of Russia, as it acted as an active provider of the «Russian world» in the spiritual, political, cultural and humanitarian space of Ukraine, and with the help of its branch, the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate, actively created threats and obstacles to the consolidation of Ukrainian society, thereby destroying the spiritual and practical foundations of unifying processes in Ukraine. It is substantiated that Russia's undeclared war against Ukraine and Ukrainians, which began in 2014 and its temporary occupation of a large part of Ukrainian territories, became a real test for the Ukrainian state and its citizens and a terrible tragedy for believers of all faiths. The main reason for the hatred of religious communities by Russian terrorist groups in the temporarily occupied territories has been determined, which consists in the fact that the occupiers recognize only one religious organization as legitimate, namely the Russian Orthodox Church and its integral part – the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate, all other religious denominations are illegal and hostile and must therefore be eliminated. Examples of crimes against humanity committed by Russian terrorist forces in the territories temporarily occupied by the enemy of Ukraine against religious communities are highlighted.*

Key words: *Ukraine; undeclared Russian-Ukrainian hybrid war; religious communities; Russian Federation; «Russian world»; Russian Orthodox Church.*

Уже дев'ятий рік триває неоголошена російсько-українська гібридна війна. Незважаючи на десятки тисяч убитих, сотні тисяч поранених і покалічених фізично й духовно та мільйони вимушено переміщених осіб, Україна й українці продовжують стримувати російську військову, інформаційну, духовну, економічну, дипломатичну і культурну агресію.

Актуальність дослідження полягає в тому, що, вивчаючи реваншистську неоімперську політику Російської Федерації (далі – РФ) щодо України та її вплив на релігійну ситуацію в країні, тим самим намагаємося об'єктивно та виважено проаналізувати, як повномасштабна військова агресія Збройних сил Російської Федерації (далі – ЗС РФ), яка розпочалася 24.02.2022 р., призвела до жахливих втрат серед громадян та руйнацій культурних споруд.

Наукова новизна статті полягає у розробці актуальної проблематики, яка, незважаючи на чималу кількість публікацій з цієї теми, потребує подальших неупереджених студій.

Метою дослідження є аналіз реваншистської неоімперської політики РФ щодо України та її впливу на релігійну ситуацію в країні. Для досягнення поставленої мети є доцільним вирішення таких дослідницьких завдань: стисло проаналізувати рівень наукової розробки теми; розкрити злочинну сутність «русского мира», важливої «м'якої сили» Кремля; простежити дві тенденції, які характеризують ставлення російських агресорів та їх прислужників щодо віруючих різних конфесій на території України; висвітлити приклади злочинів проти людяності, скоєних російсько-терористичними військами під час повномасштабного

вторгнення на територію України; підвести підсумки дослідження.

Здійснюючи аналіз останніх фахових напрацювань, у яких започатковано розв'язання досліджуваної проблематики, ми можемо стверджувати, що вивчення реваншистської неоімперської політики Російської Федерації щодо України та її впливу на релігійну ситуацію в країні стає важливим об'єктом наукових розвідок. Окремі аспекти цієї актуальної тематики аналізували такі дослідники: Ю. Борецько, П. Гай-Нижник, О. Єремеєв, С. Здіорук, С. Кагамлик, А. Колодний, В. Клос, В. Крисаченко, П. Павленко, М. Пірен, Я. Потапенко, І. Преловська, О. Саган, О. Чирков, О. Шуба та інші. Разом з тим заявлена проблема залишається ще недостатньо вивченою й тому потребує подальшого наукового опрацювання.

Ліквідація у кінці ХХ ст. Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) надала реальну можливість колишнім радянським республікам позбутися тоталітарного спадку і стати на шлях демократичного розвитку. Спочатку керівництво РФ намагалось хоча би формально демократизувати країну, але з часом відмовилося від цих задумів і розпочало активно пропагувати й відновлювати неоімперський дискурс. Головним провайдером цих ідеологічних зрушень на початку ХХІ ст. став президент РФ В. Путін. Особливо цей процес пришвидшився у РФ після Помаранчевої революції 2004–2005 рр. Зрозумівши, що Україна може стати зразком і дороговказом як для Росії, так і для інших пострадянських республік на шляху демократизації, вестернізації й лібералізації, В. Путін ініціював процес розробки та формування нової ідеології, котра б

допомогла відновити новітню російську наддержаву. Зрештою, саме «русский мир» мав стати такою ідеологічною доктриною чи її важливою складовою [26, с. 45].

«Русский мир» – це непересічний культурницький проект. Він де-юре налаштований на збереження й розвиток російської мови й культури як у самій РФ, так і у країнах так званого «ближнього зарубіжжя» (колишніх радянських республіках) та «далекого зарубіжжя» (по всьому світу). Проте де-факто це – неоімперська геополітична ідеологічна доктрина, спрямована на теоретичне обґрунтування та практичне відновлення «великої історичної Росії» у кордонах Російської імперії на вершині її могутності у 1914 р. [27, с. 75].

З обранням 01.02.2009 р. Патріархом Російської Православної Церкви (далі – РПЦ) Кіріла (Гундяєва) ідеї «русского мира» набули так званого «сакрального» звучання. Так, у програмному виступі очільника РПЦ на ІІІ Асамблеї «Русского мира» 3 листопада 2009 р. було наголошено: «Ядром «русского мира» сьогодні є Росія, Україна, Білорусія. І святий преподобний Лаврентій Чернігівський висловив цю ідею відомою фразою: Росія, Україна, Білорусь – це і є свята Русь. Саме це розуміння «русского мира» закладено в сучасній самоназві нашої Церкви. Церква називається Російською не за етнічною ознакою. Це найменування вказує на те, що Російська православна церква виконує пастирську місію серед народів, що приймають російську духовну і культурну традицію як основу своєї національної ідентичності або принаймні як її істотну частину» [8].

Отже, адепти «русского мира» включили Україну й українців, поза їхнім

бажанням, до цього ідеологічного, шовіністичного імперського геополітичного концепту з усіма негативними для них наслідками. А саме: початкова «братня» співпраця, поступове «м'яке» поглинання, розтягнена у часі цілковита асиміляція й у підсумку – остаточна ліквідація України як суверенної держави й українців як нації та самобутньої етнічної спільноти.

В незалежній Україні релігійна толерантність та свобода сумління були поставлені на рівень державної ідеології. Християнські конфесії неодноразово проводили спільні молитви за свою батьківщину, що сприяло розвитку екуменізму. Після Помаранчевої революції 2004 р. міжконфесійне єднання в Україні лише посилювалося. Так, у травні 2005 р. керівниками церковних громад було проведено молитву за Україну на майдані Незалежності, яка об'єднала християн традиційних українських церков і породила хвилю високого духовного піднесення в народі. Вона надихнула вірних Української Греко-Католицької Церкви (далі – УГКЦ), Української Православної Церкви Київського Патріархату (далі – УПЦ КП), Української Автокефальної Православної Церкви, Української Православної Церкви Московського Патріархату (далі – УПЦ МП) та Римо-Католицької Церкви в Україні збиратись щомісяця 13 числа на спільні молебні (в будній день – о 19.00, у вихідний день – о 13.00). Такі зібрання відбувалися у Львові, Івано-Франківську, Луцьку, Харкові, Ганновері (Німеччина), Торонто (Канада), Філадельфії (США). Гаслом таких зібрань стало: «Схід і Захід в єдності під Покровом Пресвятої Богородиці. Спільно молячись за зміцнення єдності і любові, ми відкриваємо наші серця до

братерського спілкування та співпраці, що сприятиме досягненню видимої єдності наших Церков» [23], – говорилося в посланні до віруючих від представників традиційних українських церков.

У спільній молитві за Україну брало участь не лише духовенство православних, але й керівництво протестантських церков та інших конфесій. Зокрема, уже традиційно 22 січня о 18:00 кожного року у Києві проводився екуменічний молебен за Україну. Організатори вірили, що цей день завдяки спільній молитві стане ще й святом Духовного Єднання українців. Ці заходи сприяли міжконфесійному діалогу й розвою екуменічного руху в Україні.

Молитва за мир і спокій стала важливою частиною духовного життя кожного віруючого України. Кожне молитовне зібрання релігійних громад, які представлені в усіх регіонах, розпочинається з молитви за Україну та духовне єднання християнських церков.

Щоб повністю підпорядкувати духовний простір України, а згодом і українську державність, Кремль цілеспрямовано почав використовувати власну м'яку силу «руського мира». Саме з цією імперською реваншистською метою В. Путін задіяв РПЦ, російську мову й культуру та спільне історичне минуле тощо у наступі «руського мира» на Україну й українство. Реалізація головних завдань «руського мира» планувалася як на близьку, так і на далеку перспективу, оскільки В. Путін сподівався, що маріонеткове президентство В. Януковича (25 лютого 2010 – 22 лютого 2014) триватиме дуже довго, як, наприклад, правління у Республіці Білорусь А. Лукашенка. Проте Українська національна революція початку XXI ст. перекреслила всі плани

Кремля. Тому В. Путін змушений був застосувати, окрім «м'якої сили» «русского мира», ще й «жорстку силу» – ЗС РФ, захопивши Крим і розв'язавши війну на Донбасі. Так, у лютому 2014 р. розпочалася неоголошена гібридна російсько-українська війна, що триває й досі. З початком вторгнення російських військ на територію України Кремль розпочав реалізацію доктрини «русского мира» на окупованих територіях сходу України (Донецька і Луганська області).

Керівництво РФ вважає, що лише комплексне використання всіх засобів дасть їм можливість цілковито перемогти Україну й українців та остаточно вирішити так зване українське питання, а саме знищити Українську державу, українську політичну націю й самобутню українську культуру (етнічну, класичну й сучасну). Характерною особливістю гібридної війни стала жорстокість російських окупантів та їх проксі (прислужників-терористів) з так званих самопроголошених і невизнаних Донецької народної республіки (далі – ДНР) і Луганської народної республіки (далі – ЛНР).

Події 2014 р. для України та її мешканців стали поворотним моментом у їхньому житті та світогляді. Окупація частини Донбасу та Криму російсько-терористичними угрупованнями для багатьох віруючих українських церков стала справжньою трагедією. Російські терористичні війська, захопивши українські території, проголосили, що визнають лише одну релігійну організацію легітимною, а саме РПЦ та її невід'ємну частину – УПЦ МП. Тільки ця церква мала повне право проводити богослужіння на окупованих територіях та благословляти нову владу на нові звершення. Усі

інші конфесії, які широко представлені на території Донбасу, стали вважатися «неблагонадійними» для прихильників «русского мира» та його покровителів й ідеологів від РПЦ.

Слід зазначити, що до війни 2014 р. на Донбасі були представлені всі релігійні конфесії, офіційно зареєстровані в Україні, які мирно співіснували та розвивалися. Але ідеологія «русского мира», сутність якої полягає в «собиранні русских земель», у трактуванні сепаратистів стала подібною до ісламського радикалізму, тому її прихильники швидко оголосили, що релігійної толерантності на захоплених ними територіях не буде, та узаконили жорстке переслідування іновірців. Як заявили представники церков, « посилення релігійних утисків на Донбасі пов'язане з поширенням на його території ідеології самопроголошених «ДНР» і «ЛНР», яка виключає свободу віросповідання, проголошуючи єдино можливою доктриною московську концепцію «русского мира» на чолі з РПЦ» [3].

М. Карпічків засвідчує, що «ідеологія «русского міра» у найагресивнішому трактуванні сепаратистів була закріплена в прийнятій 14 травня 2014 р. «конституції ДНР». У її преамбулі йдеться про те, що «верховна рада» приймає «конституцію», сповідуючи православну віру (віру християнську православну кафеолічну східного сповідання) Російської православної церкви (Московський патріархат) і визнаючи її основою основ «русского міра». Таким чином, сепаратисти протиставили під виглядом православ'я особливе віровчення, що є основою російського світу, не лише всьому християнству, але й іншим православним церквам. Дев'ята частина «конституції ДНР» проголошує це

віровчення панівним: у Донецькій Народній Республіці провідною і пануючою вірою є православна віра (віра християнська православна кафолічна східного сповідання), яку сповідує Російська православна церква (Московського патріархату). А історичний досвід і роль православ'я і Російської православної церкви (Московського патріархату) визнаються і поважаються, серед іншого, як системоутворюючі стовпи «руського міра». Цією статтею сепаратисти також протиставили себе більшій частині віруючих Донбасу, особливістю якого є конфесійне розмаїття. Кількість тамтешніх зареєстрованих протестантських громад до початку російсько-української війни була трохи менше кількості громад Московського патріархату. У цих умовах релігійний конфлікт повинен був виникнути неминуче» [11].

В Україні широко представлені релігійні громади як християн традиційних українських церков, так і протестантського та іншого напрямів. Приміром, протестантський напрям об'єднує близько 4712 релігійних громад. На кінець 2014 р. в Донецькій області було понад 700 протестантських організацій – 40,9% від загальної кількості, з них понад 12% – харизматичні церкви й більше 10% – баптисти [11].

У протестантських церквах є необхідні управлінські структури, у тому числі республіканські духовні центри, що діють на підставі зареєстрованих в установленому законом порядку статутів. Тут панує спокійна діловитість: зміцнюється матеріальна база релігійної діяльності, ведеться релігійно-просвітницька, морально-виховна, місіонерська робота; підтримуються тісні зв'язки з братніми церквами інших держав, регулярно

завозяться з-за кордону релігійна література, медикаменти, одяг, продовольчі товари, які розподіляються по лікарнях, будинках сиріт, серед людей похилого віку, інших малозахищених верств населення [12].

З початком російської агресії релігійна ситуація на сході України та в Криму докорінно змінюється на користь УПЦ МП. Така позиція щодо свободи сумління та віросповідання засвідчила, що для віруючих, які не належали до УПЦ МП, а особливо протестантських церков, УПЦ КП та інших віровчень настали складні часи. Від агресивної політики «русского мира» постраждали насамперед ті релігійні громади, які займали проукраїнську позицію. У свідомості очільників російсько-терористичних угруповань та їх прихильників в особі сепаратистів всі протестанти вважалися американськими посібниками та утриманцями, тому їх перших грабували: забирали молитовні будинки, конфісковували церковне та особисте майно. Це змушувало багатьох віруючих разом із сім'ями покидати свої помешкання та переселятися на мирні території. Водночас багато членів протестантських громад вирішили для себе залишитися на окупованих територіях, вони мали надію, що, ведучи добропорядний спосіб життя та будучи аполітичними, їх не зачеплять нові господарі на Донбасі. Крім того, віруючим, які зазвичай мали великі сім'ї (троє і більше дітей), будинок, господарство або налагоджену справу, було дуже складно швидко переселитися в інші регіони, яких ще не зачепила війна.

Проте саме ті, хто залишився на окупованих територіях, перші зазнали переслідувань з боку сепаратистів. Останнім не подобалася їхня конфесійна

належність, тому вони хотіли жорсткими методами повернути «заблукалих вівців» на шлях істинної віри УПЦ МП. За даними прес-центру громадянського руху «Всі разом!», який у березні 2015 р. опублікував результати моніторингу переслідувань за релігійною ознакою на окупованих територіях Донбасу, «достеменно встановлено факт вбивства семи священнослужителів. За свідченням Всесоюзної ради церков євангельських християн баптистів, станом на вересень 2014 року лише у них було відібрано сім церков і три були зруйновані. Відносно «терпиме» ставлення до баптистів виявилось в тому, що в місті Антрациті сепаратисти двічі захоплювали будівлю баптистської церкви «Дім молитви для всіх народів», але потім повертали назад. У травні 2014-го сепаратисти захопили церковні будівлі в Горлівці й Сніжному, а в Донецьку – реабілітаційний центр «Вечірнє світло», протримавши у полоні 29 осіб, декількох з яких було побито. У червні 2014 року захопили церкви в Торезі, Шахтарську, Дружківці, дві церкви в Горлівці, а в Донецьку – реабілітаційний центр «Скеля порятунку» і весь комплекс Донецького християнського університету. У серпні 2014-го – церкви в Донецьку, Оленівці, Горлівці, у вересні 2014-го – в Донецьку і Ровеньках. Захоплення церков дуже часто супроводжувалося арештом пасторів» [11].

Інтернет-ресурси у той час були переповнені повідомленнями щодо переслідування віруючих різних конфесій. За даними видання «Діалог», у 2015 р. жителів окупованого незаконними збройними формуваннями Донецька терористи почали відкрито нацьковувати на греко-католиків, баптистів і протестантів. Так звана «влада» самопроголошеної «ДНР»

зганяла людей на мітинги, на одному з яких поблизу баптистської церкви Шахтарська люди стояли з плакатами, де називали вірних сектантами і вимагали від них покинути «республіку» [18].

Окупаційна політика на сході України вплинула на долі багатьох пересічних віруючих. Війна змусила тисячі віруючих втікати з рідної домівки. Показовою є доля родини Котенків, які і нині мешкають у селі Ничипорівка Яготинського району Київської області. За свідченням голови сімейства Г. Котенка, батька одинадцяти дітей, з яких четверо вже дорослих мешкають у США, вони змушені були покинути свій будинок та господарство у зв'язку з наступаючою загрозою російсько-терористичних військ на Маріуполь. Основною причиною переселення Г. Котенка називає переслідування віруючих протестантів за релігійною ознакою. Він розумів, якщо вони залишаться і їхню батьківщину захоплять окупанти, його родині не позаздриш, адже тавро «американських посібників» йому забезпечено, тому вирішив заздалегідь залишити рідний дім. Хоча нині його родині нелегко, на новому місці проживання все доводиться починати з початку, проте Григорій Михайлович не скаржиться. У своїх молитвах до Бога його родина просить повернути мир в Україну. За ініціативою Г. Котенка та пресвітера Яготинської церкви Євангельських Християн Баптистів (далі – ЄХБ) В. Пономаренка віруючі неодноразово збирали кошти на купівлю продуктів харчування як для українських воїнів, так і своїм братам по вірі, які залишилися на окупованих територіях і потерпали від нестачі їжі [10].

Російсько-терористичні угруповання та їх найманці-сепаратисти не тільки переслідували громадян України за

релігійною ознакою, але й скоювали злочини проти людяності. Грабували, катували та вбивали мирних мешканців лише за те, що вони просто не були належними до УПЦ МП. Перші звістки про вбивства віруючих за їхні релігійні переконання з'явилися невдовзі після захоплення терористами Слов'янська в 2014 р. Так, за свідченням керівника Всеукраїнського Союзу церков Християн Віри Євангельської (далі – ХВЕ) «Преображення Господне» України М. Паночка від рук сепаратистів загинули два диякони цієї церкви у м. Слов'янську, а також ще двоє синів пастора цієї церкви О. Павенка. 8 червня 2014 р. після богослужіння так звані «ополченці ДНР» увірвалися до приміщення церкви ХВЕ «Преображення Господне», на свято П'ятидесятниці, і заявили, що заарештовують дияконів В. Величка і В. Брадарського, а також двох дорослих синів старшого пастора – Руви́ма та Альберта (очевидно, їхньою метою було захопити також і самого О. Павенка, якого, на щастя, в той момент у приміщенні вже не було – разом із молодшими дітьми йому вдалося виїхати з міста). Терористи інкримінували християнам злочин проти ДНР, а саме – підтримку української армії. Також сепаратисти захопили чотири автомобілі, що належали викраденим. Згодом стало відомо, що затримані були доставлені в міську пожежну частину, підвал якої був переобладнаний для тримання заарештованих. Як виявилось, служителів катували і позбавили життя уже наступного дня – 9 червня (за свідченням одного із заступників прокурора Слов'янська, якому вдалося втекти із полону ДНР, він чув крики братів, яких під час допиту піддавали тортурам) [5].

Понад місяць від родин віруючих терористи приховували вбивство їхніх

рідних, і тому вони з нетерпінням і тривогою чекали, поки захоплених відпустять із полону. У В. Величка вдома залишилися дружина та восьмеро дітей, у В. Брадарського – сім'я, в якій троє дітей. Один із братів Павенків був ще неодружений, у іншого залишилася дружина [13].

7 липня 2014 р., після того як Слов'янськ повністю перейшов під контроль українських військових, у місто прибув міністр внутрішніх справ України А. Аваков. За словами Н. Брадарської, вона зверталася до нього з проханням про допомогу в пошуках зниклих. 14 липня радник міністра А. Геращенко заявив, що А. Аваков доручив йому повідомити, що на місці масового поховання була проведена екстумація тіл, які мали сліди тортур і знущань. Серед 14 виявлених тіл по залишках одягу були впізнані брати Павенки, а також В. Брадарський; дуже обгоріле тіло В. Величка було ідентифіковано пізніше, після генетичної експертизи [5].

Ця страшна подія мала широкий медійний резонанс як в Україні, так і за кордоном. Цивілізований світ дізнався про людиноненависницьку і нетерпиму до свободи сумління і віросповідання ідеологію «русского мира» та її носіїв на окупованих територіях Донбасу. Російські терористи та їх проксі намагалися приховати факт катування та вбивства мирних жителів Слов'янська за релігійною ознакою. Тому, щоби замести сліди жорстоких тортур ні в чому не винних християн, бойовики вирішили інсценувати події та перекласти вину на українську армію, нібито віруючі самі поїхали в бік гори Карачун і по дорозі були обстріляні нею. Насправді все було інакше, як свідчить один член церкви, після

допитів і катувань о 3 годині ночі 9 червня чотирьом заарештованим було наказано сісти в машину і виїхати з міста в бік гори Карачун. Заарештованих супроводжували два автомобілі із сепаратистами. Близько 4 години ночі 9 червня по автомобілю із затриманими був відкритий вогонь. В. Величко був убитий на пасажирському сидінні, інших розстріляли біля автомобіля, який потім був підпалений [8].

Це вбивство в засобах масової інформації наводиться як один із головних прикладів переслідування релігійних меншин з боку російсько-терористичних військ на окупованих територіях Донбасу [5].

За інформацією Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, окупація Криму та сходу України в 2014 р. мала критичні наслідки для релігійної свободи та релігійного розмаїття. Згідно з офіційними даними до окупації на Кримському півострові діяли щонайменше 2220 релігійних організацій, які представляли щонайменше 43 деномінації. Натомість станом на кінець 2020 р. РФ повідомляє про 907 релігійних організацій, які представляють близько 20 деномінацій. Таким чином, як кількість релігійних організацій, так і кількість деномінацій, які вони представляють, зменшилася в понад двічі. Функціонування Православної Церкви України (далі – ПЦУ) в Криму стало майже неможливим. Станом на початок 2014 р. Кримська єпархія ПЦУ налічувала у своєму складі 45 парафій, якими опікувалися 14 священнослужителів. На початку 2022 р. у складі єпархії налічується 7 парафій та 4 священнослужителі [8].

У подальші роки на окупованих територіях свобода совісті та віросповідання

стала ще більше обмежуватися, особливо у тих випадках, коли громада відкрито не засвідчувала своєї підтримки окупаційній владі. Так, у «2017 р. Верховний суд РФ визнав релігійну спільноту Свідків Єгови «екстремістською організацією». На кінець січня 2022 р. в Криму позбавили свободи 5 осіб, що належали до Свідків Єгови. Ще 9 обмежені у переміщенні: 7 – під домашнім арештом, 2 – під підпискою про невиїзд. Свідки Єгови вільно й мирно здійснюють свою діяльність в Україні та багатьох інших країнах світу й немає жодних обґрунтованих підстав вважати їх екстремістською організацією» [20].

Державна служба з етнополітики та свободи сумління засвідчує, що з Криму постійно надходять повідомлення про неможливість вільних проповідей у мечетях: текст має бути погоджений централізовано. Під приводом боротьби з екстремізмом відбуваються численні арешти мусульман, майже всі вони – кримські татари. Меджліс кримськотатарського народу, який вільно й мирно здійснює діяльність в Україні, заборонений як «екстремістська організація». Очевидно, що репресії зумовлені опором окупації, який чинять кримськотатарські активісти. Правозахисники наголошують, що низка переслідувань з боку російської окупаційної влади можуть бути кваліфіковані як злочини проти людяності в розумінні Римського статуту Міжнародного кримінального суду [20].

Отже, починаючи з 2014 р., на тимчасово окупованих територіях сходу України та Криму окупанти і сепаратисти створили репресивну систему проти свободи совісті та віросповідання віруючих, які дотримуються будь-якого

іншого світогляду, що відрізняється від людиноненависницької ідеології «русского мира», яку сповідує РПЦ та її спільниця УПЦ МП. Функціонування релігійних громад, які відкрито не засвідчили окупаційній владі своєї підтримки, стало неможливим.

В умовах реваншистської неоімперської політики РФ щодо України та неоголошеної російсько-української гібридної війни, особливо після 24.02.2022 р., коли розпочалося повномасштабне вторгнення ЗС РФ з півночі, сходу і півдня на українські землі, на порядок денний постало питання щодо самого існування української державності та виживання українців як неповторної етнічної спільноти та політичної нації.

Нами виявлено дві тенденції, які характеризують ставлення російських агресорів та їх прислужників до віруючих різних конфесій на території України. Під час першої фази гібридної війни (20.02.2014–23.02.2022) окупанти та їх проксі на тимчасово окупованих територіях Східної України (частини Донецької та Луганської областей) та Криму згідно з доктриною «русского мира» прихильно ставилися до УПЦ МП, оскільки небезпідставно вважали її своєю союзницею у завоюванні України. Під час другого етапу повномасштабної агресії російських військ (з 24.02.2022 р.) та краху так званого російського блицкригу окупанти озлобилися, втративши людську подобу, і, виконуючи накази В. Путіна та його злочинної команди, почали знищувати релігійні споруди, священнослужителів та вірян, незважаючи на їхню конфесійну належність. Ця необґрунтована жорстокість показала антилюдську й звірячу сутність російського імперіалізму й обурила увесь світ.

Офіційні спікери ЗС РФ стверджують, що російські військовослужбовці будуть знищувати (демлітаризувати) лише об'єкти військової інфраструктури. Проте реалії виявилися жахливими. Під вогневий удар російських пілотів, артилеристів, ракетників, танкістів тощо попало все – від помешкань пересічних українців до сакральних споруд.

За даними Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, станом на середину березня 2022 р. ушкодження споруд духовного значення було зафіксовано у щонайменше семи областях України: Київській, Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Луганській, Харківській та Чернігівській. Переважна більшість із них – православні храми, а також три культові будівлі протестантських спільнот, три іудейські, одна римокатолицька, одна мусульманська [20].

Директор ЮНЕСКО з питань Світової спадщини Л. Ассомо в інтерв'ю агенції France Press заявив, що внаслідок російських обстрілів в Україні на початок квітня 2022 р. постраждали об'єкти спадщини у восьми регіонах країни. Загалом щонайменше 98 українських культурних і релігійних об'єктів були пошкоджені або знищені від початку вторгнення Росії в Україну. Представниця Великобританії в ЮНЕСКО Л. Дейвіс повідомляла: «Останні підтверджені дані ЮНЕСКО про культурні об'єкти України, пошкоджені або знищені Росією: 44 релігійні будівлі...» [1].

06.03.2022 р. під час бомбардування російським агресором міста Ізюма Харківської області було вщент зруйновано дім молитви ЄХБ. На своїй сторінці у соціальній мережі «Фейсбук» пастор церкви «Нове життя» В. Воронін написав: «Серце розбите. Ранок 7 березня.

Наслідки вчорашнього влучення. Всі, хто був у храмі, живі. Комунікації зруйновані. Телефони відключені. Обстріл міста продовжується. Моліться за ізюмчан» [22].

13.03.2022 р. російські військовослужбовці ЗС РФ обстріляли кампус Української Євангельської Теологічної Семінарії у Пущі-Водиці. Було пошкоджено адміністративно-навчальний корпус, їдальню, господарські приміщення й рухоме майно. Через тиждень, 20.03.2022 р., російські окупанти провели обстріл Ірпінської Біблійної Семінарії ЄХБ. Близько 30 мінометних снарядів потрапили до приміщення семінарії. 21.03.2022 р. обстріл було продовжено. На щастя, ніхто не постраждав [16].

24.03.2022 р. російські загарбники напали на реабілітаційний центр «Восор» від церкви «Спасіння», який знаходиться у селі Мотижин Макарівського району Київської області. Як повідомив єпископ церкви «Спасіння» Ю. Бабинець, близько 12.00 окупанти відкрили прицільний вогонь з бронетранспортера по будівлі реабілітаційного центру «Восор». Люди, що перебували у приміщенні, для порятунку свого життя змушені були вистрибувати з другого поверху. Російські окупанти увірвалися в реабілітаційний центр, обстріляли всі кімнати й взяли у полон чергового служителя. Крім того, окупанти відкрили прицільний вогонь з бронетранспортера по будівлі очільника реабілітаційного центру «Восор» Олега Бондаренка. Подальша доля його невідома [15].

29.03.2022 р. російські військовослужбовці ЗС РФ обстріляли, зруйнували й спалили Будинок молитви протестантської християнської церкви «Віфанія», що знаходився у

багатостраждальному місті Маріуполі. Про це чергове звірство російських окупантів повідомив на своїй сторінці у соціальній мережі «Фейсбук» пастор Andreas Patz. Зокрема, він написав: «Красива, унікальна у своєму плані, будівля... Тут були спілкування, славили Господа найталановитіші музиканти, звучали співи хору і голоси грішників, що каються, тут були весілля, хрещення, проповідувалося Слово Боже, тут завжди були діти, багато дітей... Християни жили і раділи життю. А тепер прийшли варвари, які в цьому місці не мають нічого святого, дорогого, для них це просто цегла, складена у стіни» [25].

05.04.2022 р. російські військовослужбовці ЗС РФ у місті Ірпені спалили тисячі Біблій і знищили будівлю протестантської християнської місії «Євразія» (вулиця Виговського, 1). Про ці звірства повідомив заступник командира роти батальйону ОУН пастор протестантської церкви О. Магдич: дії рашистів настільки безглузді, що коли українці публікують докази їхніх звірств, у багатьох виникають сумніви, мовляв, навіть для них це занадто, а тому це спланований фейк [2].

Але насправді це жахлива реальність. За словами пастора, це сталося біля будівлі протестантської християнської місії «Євразія», яку російські окупанти повністю зруйнували. Поруч із нею на подвір'ї місії стояв мікроавтобус «Газель», завантажений Бібліями. Агресори їх викинули й спалили. Пастор переконаний, що окупанти здійснювали ці варварські вчинки з фанатичною вірою в те, що протестанти – це антихристи, протестантизм – це не РПЦ, а для російських фанатиків все, що не РПЦ – заклятий ворог [2].

Під час другої фази повномасштабної війни проти України озвірілі російські агресори нищать не лише релігійні будівлі так званих «іновірців», але й з усією жорстокістю бомблять і сакральні святині УПЦ МП. Так, під час бойових дій на сході України ЗС РФ з артилерійських установок цілеспрямовано неодноразово обстріляли святиню УПЦ МП – Святогірську лавру, а саме чоловічий монастир УПЦ МП у Святогірську. Перші обстріли були зафіксовані ще у березні 2022 р. Через бомбардування було пошкоджено два приміщення Святогірської лаври, де перебувало близько тисячі людей, зокрема діти. За повідомленнями ЗМІ, тоді через обстріли загинули два ченці і монахиня зі Свято-Успенської Святогірської лаври. Ще трьох священнослужителів поранено. Пошкоджено два чернечих корпуси [4].

1 червня голова Донецької обласної військової адміністрації П. Кириленко повідомив, що внаслідок російських атак загинули троє цивільних людей у Святогірській лаврі. 4 червня російські військові знову обстріляли Святогірську лавру в Донецькій області, де на час нападу перебували близько 300 людей [4].

У повідомленні міністра культури й інформаційної політики О. Ткаченка зазначено: «Сьогодні під обстріл окупантів знову потрапила Святогірська лавра в Донецькій області. Горить Всіхсвятський скит Святогірської лаври. У Донецькій єпархії УПЦ підтвердили, що, окрім монастирської братії та сестер, в храмі перебувало приблизно 300 біженців, серед яких люди з інвалідністю, літні люди, приблизно 60 дітей, у тому числі немовлята. Наразі армія РФ зруйнувала чи пошкодила 133 релігійні споруди в Україні» [4].

Росіяни вважають себе дуже віруючими людьми, проте під час неоголошеної російсько-української гібридної війни вони показали всьому світу своє справжнє обличчя. Російські окупаційні війська не лише безжально нищили релігійні будівлі, але й у тимчасово окупованих ними українських містах і селах розміщували у культових спорудах озброєння й облаштовували вогневі позиції.

З цього приводу Генеральний штаб Збройних сил України (далі – ЗСУ) 14.03.2022 р. повідомив: «Знову фіксуються непоодинокі випадки використання ворогом цивільної інфраструктури, зокрема і релігійних об'єктів, для обладнання вогневих позицій, розміщення озброєння та військової техніки» [14].

Незважаючи на підступність, раптовість і масштабність російської агресії, ЗСУ зупинили наступ окупантів та розпочали поступове їх вигнання з території України. У свою чергу українське громадянське суспільство теж розпочало активно протидіяти агресору на гуманітарному фронті.

Так, понад 70 громадських і релігійних організацій закликали міжнародну спільноту відреагувати на злочинні дії Росії проти релігійних діячів, спільнот віруючих і культових споруд, якими супроводжується російська інвазія в Україну. Вони оприлюднили Звернення Євромайдан SOS та Круглого столу з релігійної свободи в Україні щодо наступу на свободу релігії під час збройної агресії Росії проти України. Зокрема, у ньому наголошується, що збройна агресія ЗС РФ проти України й українців, яка розпочалася у 2014 р., супроводжується численними порушеннями прав і свобод, серед яких свобода думки, совісті

та віросповідання. Ще більших розмірів релігійні переслідування досягли під час масштабного збройного вторгнення ЗС РФ в Україну, яке розпочалося 24.02.2022 р. і триває досі. Зафіксовані цілеспрямовані обстріли та руйнування храмів, молитовних будинків й інших релігійних споруд, у тому числі й пам'яток архітектури. За три тижні активних бойових дій військовослужбовці ЗС РФ вбили на території України щонайменше 4 християнських священників, ще як мінімум 2 захопили в полон [14].

Підсумовуючи всі наведені вище факти злочинів РФ проти людяності, Євромайдан SOS, учасники Круглого столу з релігійної свободи в Україні та інші громадські організації, що підписалися нижче, закликають: 1. Міжнародні організації та країни-учасниці ООН – звернутися до РФ з вимогою припинити війну проти України та триваючий в рамках війни наступ на свободу релігії, а також негайно звільнити всіх громадян України, ув'язнених з мотивів сповідання своїх релігійних переконань в окупованому Криму та інших українських територіях, контрольованих російськими військами. 2. УПЦ МП та православні церкви в інших країнах, які перебувають в єдності з РПЦ, – розірвати відносини з нею через її підтримку безпідставної агресивної війни РФ проти України. 3. Всесвітню Раду Церков – виключити зі свого складу РПЦ, розірвати з нею відносини та засудити квазірелігійну складову ідеології «русского мира», оскільки релігія має слугувати розвитку та не може використовуватися для виправдання безпідставної агресивної війни РФ проти України, яка супроводжується знищенням мирного населення України, обстрілами шкіл, дитячих садків,

лікарень, пологових будинків та інших об'єктів критичної інфраструктури.

4. Церкви, релігійні організації та міжрелігійні інституції в усьому світі – публічно закликати РФ припинити війну проти України та засудити позицію РПЦ щодо підтримки безпідставної агресивної війни РФ проти України [9].

Проаналізувавши репресивну політику окупантів під час неоголошеної російсько-української гібридної війни щодо релігійних громад України у 2014–2022 рр., ми прийшли до таких висновків:

1. Неоголошена війна РФ проти України й українців, яка розпочалася з лютого 2014 р. і триває до цього часу, та тимчасова окупація нею значної частини українських територій стали справжнім випробуванням для Української держави та її громадян, зокрема для всіх віруючих України.

2. За своєю сутністю «русский мир» – це неоімперська реваншистська геополітична ідеологічна доктрина, спрямована на теоретичне обґрунтування та практичне відновлення «великої історичної Росії» у кордонах Російської імперії на вершині її могутності у 1914 р.

3. За допомогою «русского мира», важливої «м'якої сили» Кремля, Росія спочатку планувала опанувати ментальний простір України й розум її громадян, а потім, у разі нагальної потреби, ввести свої війська й остаточно приєднати цю територію до складу своєї наддержави (СРСР 2.0).

4. РПЦ відіграла важливу роль у неоімперських планах Росії, оскільки вона виступала активним провайдером «русского мира» у духовний, політичний, культурний і гуманітарний простір України, а за допомогою своєї

філії – УПЦ МП – активно створювала загрози й перешкоди консолідації українського суспільства, цим самим руйнуючи духовно-практичні підвалини об'єднувачих процесів в Україні.

5. Головна причина ненависті з боку російсько-терористичних угруповань на тимчасово окупованих територіях впродовж першої фази гібридної війни (20.02.2014–23.02.2022) щодо релігійних громад, не афільованих з РПЦ, полягала у тому, що окупанти визнавали лише одну релігійну організацію легітимною, а саме РПЦ та її невід'ємну частину – УПЦ МП, всі інші релігійні конфесії є незаконними й мали бути ліквідовані. Тому окупанти та їх проксі скоїли багато злочинів проти людяності на тимчасово окупованих ними територіях.

6. До початку неоголошеної російсько-української гібридної війни Крим, Донецька та Луганська області були прикладом поліконфесійності та справжньої релігійної толерантності. З поширенням у 2014 р. на їхні терени імперської реваншистської ідеології «руського мира» окуповані території стали місцем тяжких випробувань: грабунків, гонінь, фізичної розправи над членами релігійних спільнот з боку офіційної окупаційної влади РФ у Криму й так званих самопроголошених республік «ДНР» і «ЛНР», які на законодавчому рівні закріпили право на діяльність лише для однієї церкви – УПЦ МП. Агресивна політика окупантів щодо віруючих призвела до того, що багато родин протестантів, дуже добре адаптованих в довоєнному соціумі, змушені були покинути свої помешкання та виїхати на мирні терени України, де держава забезпечила їхнє право на свободу сумління та віросповідання.

7. У 2014 р. і на початку 2015 р. активні бойові дії відбувалися лише на сході України (Донецька й Луганська області), та з 24.02.2022 р. війна стала реальністю для всіх громадян України. Представники ЗС РФ наголошували, що російські військовослужбовці будуть знищувати лише військову інфраструктуру, але під вогневий удар нападників попало все – від житлових будинків, підприємств, складів до релігійних об'єктів.

8. Наявні дві тенденції, які характеризують ставлення російських агресорів та їх прислужників щодо віруючих різних конфесій на території України. Для першої тенденції характерно, що протягом восьми років гібридної війни (20.02.2014–23.02.2022) окупанти та їх проксі на тимчасово окупованих територіях Східної України та Криму згідно з доктриною «руського мира» прихильно ставилися до УПЦ МП, оскільки небезпідставно вважали її своєю союзницею у завоюванні України. Для другої тенденції стало визначальним, що з початком повномасштабної агресії російських військ, провалу плану захоплення Києва за три доби, великих втрат окупанти озвірили й, виконуючи злочинні накази В. Путіна та його генералів, почали геноцид українців загалом та знищення релігійних споруд, священнослужителів та вірян зокрема, незважаючи на їхню конфесійну належність.

9. Злочинна агресивна політика Кремля, яка поєднала неоімперський реваншистський імперіалізм й фанатичне месіанство «руського мира», призвела не лише до величезних людських і матеріальних втрат для України, а й штовхає людську цивілізацію до катастрофи, оскільки В. Путін жахає весь світ ядерним Армагедоном, якщо демократичні

держави будуть продовжувати підтримувати Україну.

10. Незважаючи на раптовість і масштабність російської агресії, що розпочалася 24.02.2022 р., ЗСУ зупинили наступ окупантів та розпочали поступове їх вигнання з території нашої Батьківщини. Українське громадянське суспільство теж протидіє агресору на гуманітарному фронті. У свою чергу релігійні громади України активно долучилися до цієї боротьби.

ЛІТЕРАТУРА

1. 98 культурних і релігійних об'єктів України пошкоджено чи зруйновано за часів війни, – ЮНЕСКО. URL: https://risu.ua/98-kulturnih-i-religijnih-obyektiv-ukrayini-poshkodzheno-chi-zrujnovano-za-chas-vijni---yunesko_n128416
2. В Ірпені окупанти спалили тисячі Біблій і знищили християнську місію. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/styler/irpen-okkupanty-sozhgli-tysyachi-bibliy-1649616939.html>
3. Васін М. Представники Церков заявили про посилення релігійних утисків на Донбасі. URL: http://viruyu.at.ua/files/viruyu/2014_11_viruyu.pdf
4. Війська РФ знову обстріляли Святогірську лавру, де перебували близько 300 людей. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-obstril-sviatohirskoi-lavry/31883364.html>
5. Вбивство п'ятидесятників у Слов'янську. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
6. Войналович Віктор, Кочан Наталя. Релігійний чинник етнополітичних процесів на Донбасі: історія і сучасність. URL: http://www.ipiend.gov.ua_187.pdf
7. Восхождение. Кто убил четырёх христиан в осаждённом Славянске. URL: <https://focus.ua/society/314132/>
8. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира. 2009. 3 ноября. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>
9. Громадські і релігійні організації закликали світ відреагувати на злочини Росії проти релігійних діячів, віруючих і культових споруд в Україні. URL: https://risu.ua/gromadski-i-religijni-organizaciyi-zaklikali-svit-vidreaguvati-na-zlochiny-rosiyi-proti-religijnih-diyachiv--viruyuchih-i-kultovih-sporud-v-ukrayini_n127250
10. Записано Оксаною Висовень 10 жовтня 2016 р. від Григорія Котенка, 1959 р. н., який мешкає в с. Ничипорівка Яготинського району Київської області.
11. Карпіцкій М. Свобода від совісті. Сепаратисти розв'язали релігійний терор. URL: <http://tyzhden.ua/Society/139345> (Дата доступу: 11.09.2022).
12. Молитва за Україну. URL: <http://novazorya.if.ua/19012012/435-2012-01-18-15-21-18>
13. На Донбасі посилюються релігійні утиски. URL: <http://ecb-doluna.at.ua/news/2014-12-22-71>
14. На захоплених територіях окупанти розміщують вогневі позиції у церквах, – Генштаб ЗСУ. URL: https://risu.ua/na-zahoplenih-teritoriyah-okupanti-rozmishchuyut-vognevi-poziciji-u-cerkvah--genshtab-zsu_n127141
15. Окупанти на Київщині взяли в полон служителя церкви «Спасіння». URL: <https://risu.ua/>
16. Окупанти обстріляли Ірпінську Біблійну Семінарію ЄХБ. URL: https://risu.ua/okupanti-obstrilyali-irpinsku-biblijnu-seminariyu_n127423
17. Паночко Михайло. Висловлюємо співчуття сім'ям загиблих братів служителів церкви ХВЕ у Слов'янську. URL: <http://www.voice.org.ua/news/news-hve/item/684>
18. Порошенко П. На окупованих територіях Донбасу переслідують мусульман, юдеїв, протестантів і вірних КП І УГКЦ. URL: <http://islam.in.ua/ua/novyny-ukrayini/na-okupovanyh-terytoriyah-donbasu-peresliduyut-musulman-yudeyiv-protestantiv-i>
19. Протистояння в Слов'янську. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
20. Релігійна свобода в умовах агресії рф проти України: експерти про досвід

2014–2022 років. URL: <https://dessa.gov.ua/roundtable-18-march-2022/>

21. Російська збройна агресія проти України (2014–2016). URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

22. Російські орки зруйнували дім молитви баптистів в Ізюмі. URL: https://risu.ua/orke-zruynuvali-dim-molitvi-baptistiv-v-izyumi_n126955

23. Спільна молитва за єдність Церков в Україні. URL: <http://askoldova-mohyla.org/uk/item,2102>

24. Сучасна релігійна ситуація в Україні. URL: <http://5fan.ru/wievjob.php?id=8701>

25. У Маріуполі окупанти знищили будинок молитви церкви «Віфанія». URL: https://risu.ua/u-mariupoli-okupanti-znishchilibudinok-molitvi-cerkvi-vifaniya_n127780

26. Фігурний Ю. «Русский мир» – важливий чинник агресії Російської Федерації супроти України й українців. *Українознавство*. 2016. № 3 (60). С. 40–59.

27. Фігурний Ю. Доктрина «русского мира» як політична ідеологія агресії Росії проти України. *Українознавство*. 2021. № 4 (81). С. 72–88.

REFERENCES

1. 98 Cultural and Religious Sites in Ukraine were Damaged or Destroyed During the War, – UNESCO. [online] Available at: https://risu.ua/98-kulturnih-i-religijnih-obyektiv-ukrayini-poshkodzheno-chi-zrujnovano-za-chas-vijni---yunesko_n128416 [in Ukr.]

2. In Irpen Occupiers Burned Thousands of Bibles and Destroyed the Christian Mission. [online] Available at: <https://www.rbc.ua/ukr/styler/irpene-okkupanty-sozhglitysyachi-bibliy-1649616939.html> [in Ukr.]

3. VASIN, M. *Representatives of the Churches Stated that Religious Persecution in Donbass has Intensified*. [online] Available at: http://viruyu.at.ua/files/viruyu/2014_11_viruyu.pdf [Accessed November 2014]. [in Ukr.]

4. *Russian Troops Fired again on the Sviatohorsk Lavra where Housed About 300*

People. [online] Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-obstril-sviatohirskoi-lavry/31883364.html> [in Ukr.]

5. *Murder of Pentecostals in Sloviansk*. [online] Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukr.]

6. VOINALOVYCH, V., KOCHAN, N. *Religious Factor of Ethnopolitical Processes in Donbass: History and Modernity*. [online] Available at: http://www.ypiend.gov.ua_187.pdf [in Ukr.]

7. *Ascension. Who Killed four Christians in Besieged Sloviansk*. [online] Available at: <https://focus.ua/society/314132/> [in Rus.]

8. *Speech by His Holiness Patriarch Kirill at the Grand Opening of the III Assembly of the Russian World*. [online] Available at: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html> [in Rus.]

9. *Public and Religious Organizations Called on the World to Respond to Russia's Crimes against Religious Figures, Believers and Religious Buildings in Ukraine*. [online] Available at: https://risu.ua/gromadski-i-religijni-organizaciyi-zaklikalivsit-vidreaguvati-na-zlochyni-rosiyi-proti-religijnih-diyachiv--viruyuchih-i-kultovih-sporud-v-ukrayini_n127250 [in Ukr.]

10. VYSOVEN, O. (2016) Recorded on October 10, 2016 from the words of Hryhorii Kotenko, Born in 1959, who Lives in the Village of Nychyporivka, Yahoty District, Kyiv Region. [in Ukr.]

11. KARPITSKII, N. *Freedom from Conscience. The Separatists Unleashed Religious Terror*. [online] Available at: <http://tyzhden.ua/Society/139345> [Accessed September 11, 2022]. [in Ukr.]

12. *Prayer for Ukraine*. [online] Available at: <http://novazorya.if.ua/19012012/435-2012-01-18-15-21-18> [in Ukr.]

13. *Religious Persecution is Intensifying in Donbas*. [online] Available at: <http://ecb-doluna.at.ua/news/2014-12-22-71> [in Ukr.]

14. *In the Occupied Territories Occupiers Place Firing Positions in Temples – the General Staff of the Armed Forces of Ukraine*. [online] Available at: https://risu.ua/na-zahopenih-teritoriyah-okupanti-rozmishchuyut-vognevi-pozyciyi-u-cerkvah--genshtab-zsu_n127141 [in Ukr.]

15. *Occupiers in Kyiv Region Captured Servant of the Salvation Church*. [online] Available at: <https://risu.ua/> [in Ukr.]
16. *The Occupiers Fired on the Irpin Bible Seminary of the ECB*. [online] Available at: https://risu.ua/okupanti-obstrilyali-irpinsku-biblijnu-seminariyu_n127423 [in Ukr.]
17. PANOCHKO, M. *Our Condolences to the Families of the Fallen Brothers Ministers of the Church of the Christian Evangelical Faith in Sloviansk*. [online] Available at: <http://www.voice.org.ua/news/news-hve/item/684> [in Ukr.]
18. POROSHENKO, P. *Muslims, Jews, Protestants and Believers of the Kyiv Patriarchate and the Ukrainian Greek Catholic Church are Persecuted in the Occupied Territories of Donbas*. [online] Available at: <http://islam.in.ua/ua/novyny-u-krayini/na-okupovanyh-terytoriyah-donbasu-peresliduyut-musulman-yudeyiv-protestantiv-i> [in Ukr.]
19. *Confrontation in Sloviansk*. [online] Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukr.]
20. *Religious Freedom in the Conditions of Russian Aggression against Ukraine: Experts about the Experience of 2014–2022*. [online] Available at: <https://dessa.gov.ua/roundtable-18-march-2022/> [in Ukr.]
21. *Russian Armed Aggression against Ukraine (2014–2016)*. [online] Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (2014–2016). [in Ukr.]
22. *Russian Orcs Destroyed the Baptist House of Prayer in Izium*. [online] Available at: https://risu.ua/orki-zrujnuvali-dim-molitvi-baptistiv-v-izyumi_n126955 [in Ukr.]
23. *A Common Prayer for the Unity of the Churches in Ukraine*. [online] Available at: <http://askoldova-mohyla.org/uk/item,2102> [in Ukr.]
24. *The Current Religious Situation in Ukraine*. [online] Available at: <http://5fan.ru/wievjob.php?id=8701> [in Ukr.]
25. *In Mariupol the occupiers Destroyed the House of Prayer of the Bethany Church*. [online] Available at: https://risu.ua/u-mariupoli-okupanti-znishchilibudinok-molitvi-cerkvi-vifaniya_n127780 [in Ukr.]
26. FIHURNYI, Yu. (2016). «Russian world» is an important factor in Russia's Aggression against Ukraine and Ukrainians. *Ukrainian Studies*. № 3 (60), pp. 40–59. [in Ukr.]
27. FIHURNYI, Yu. (2021). The Doctrine of the «Russian World» is the Political Ideology of Russia's Aggression against Ukraine. *Ukrainian Studies*. №4 (81), pp. 72–88. [in Ukr.]